

NEMATOMUMAS – lyties požiriu (angl. *gender invisibility*, rus.) – viena iš šališkumo lyties požiriu pasireiškimo formų (*stereotipinimas, nematomumas, neatitikimas, nerealiumas, suskaidymas*), kai kurios nors lyties (vyras, moteris, *kviras, kvir*) atstovai ar jų veiklos laukai nepakankamai matomi, vaizduojami. Mokslinėje literatūroje lietuvių kalba dažniau vartojami sinonimai: lyties (moters, vyro) *neregimumas, nevaizdavimas*.

Aštuntame XX a. dešimtmetyje feministinėje literatūroje prasideda aktyvios diskusijos apie moters ribotą vaizdavimą, neregimumą praeities ir Naujojo laikotarpio akademinėse sistemose, siekiama padaryti moters indelį pasaulio kultūroje, politikų regimu, papildyti daugumą mokslininkų moters matymu (Ilocum, 1975; Kelly, 1977; Povinelli, 1977), praturtinti vyraujančias maskulinines dalyvavimo formas-feministinė pedagogika, siūlančia interaktyvią edukacinę aplinką (Hall, Sandler, 1982).

Feministinė kritika konstatavo lyčių, dažniau moters, N (visiškai nematoma arba ribotai matoma) visuose socialiniuose moksluose (politikos, teisės, filosofijos, antropologijos, psichologijos, istorijos, edukologijos, komunikacijos, ekonomikos), kultūroje, visais lygiais, tame tarpe ir kalbos priemonėse, reklamoje.

Politikos mokslai liudija visiškai moters išstigmatizaciją iš viešosios (atvirosios) gyvenimo bei valdymo sferų (visiškai N): nuo antikos iki Naujojo laikotarpio (, 2001). Išimtis – keletas darbų apie didžią moteris: Žan D'Ark – prancūzų tautos didvyrė, imperatorė Jekaterin II, Anglijos karalienė Viktorija, Barbarė Radvilaitė – Lietuvos didžioji kunigaikštienė ir Lenkijos karalienė. Iki XX a. antrosios pusės moteris politikos moksluose vis dar matoma ribotai, fragmentiškai. Šiandien feminizmo šalininkai, siekdami lyčių lygybės, siūlo sulytinti (*gendered*) ir pilietybės koncepcijas (Prokhovnik, 1998), nes pilietybės savykoje vis dar akcentuojama vien tai, kas vieša, neutralu, subjektai pristatomi kaip belyčiai (*genderless*).

8-10 XX amžiaus dešimtmetiais feminizmas revizuoja ekonomikos mokslus: šalia klijų, trukdančių moterims patekti geriau apmokamas vyrų pasaulio veiklas, konstatuojamas tradiciškai moteriškas veiklas (vaikų ir ligonių priežiūra, namų ūkis, globa) ekonomikoje N, moteris indelį tautos turto N (England, 1993; Woolly, 1993; , 1998). Moteris N ankstesniuose moksliniuose tyrimuose bandyta aiškinti: 1) vyrų veiklos rezultatų visuomenėje sutapatimu su visų gyventojų veikla, 2) šeimos reprodukcijos ir kinų veiklos indelį šalies ekonomikai nematymu (Waring, 1998; Woolley, 1993).

Devintajame XX amžiaus dešimtmetyje, pirmiau Skandinavijos feministinėje kritikoje, vėliau ir Baltijos šalių moters/lyčių studijose (*women studies, gender studies*) konstatuojama lyčių diskriminacija ugdymo sistemoje per lyčių N. Lyčių šališkumo išraiška lyčių N aspektu bdinga Skandinavijos šalių pradinė klasi (Marthinsen, 2000), Europos ir Azijos daugumos šalių bendrojo lavinimo (Gender and Education for All, 2003), visiems Lietuvos švietimo sistemoje naudojamiems vadoveliams (Liukinevičienė, Gudžinevičiūtė, 2001; Multikultūriškumas, 2004).

Filosofas, edukologas, pritarianis, feminizmo kritikas, nuomone, lyties, kaip ir mažumoms, N atsiranda dėl negalėjimo, slyg neturėjimo transliuoti, skleisti savo pažiūras. Žmonės tampa neregimais, nematomais, marginaliais ne tik dėl neteisingo materialinių resursų pasidalijimo, bet ir dėl to, kad visuomenėje vienos grupės žmonės pažiūras prezentuojamos kaip objektyvios, kaip teisingos (Kirbi, McKenna, 1989). Visuomenės, kuriose griežta privatus ir viešas gyvenimo dichotomija, objektyviu buvo laikomas vyro matymas (*androcentrizmas*).

Feminizmo kritika teigia, kad moteris gyvenimą padaro nematomu, nereikšmingu ir patriarchalinėje visuomenėje susiformavusi neutrali, lyčių asimetriją (vyrų matymas – moters

nematym) atspindi kalba. Pvz., angl kalboje „man“ - žmogus, vyras „mankind“ – žmonija; „history“ – „his story“ (jo istorija); rus ir lietuvi kalbose „ – „ „, „ji – jo našl“, bet ne „ – „ „, „jis – jos našlys“; rus kalboje „ – „ „, „ – „ „, nes politik (vieš j sfer) prezentuoja vyriškos gimin s daiktavardžiai; lietuvi kalboje dar visai neseniai tur jome „slaug“ (dabar yra „slaugas“), „ medsesel“ (dabar yra ir „medbrolukas“), išliko „aukl“, sakome „kolektyve vyrauja (šaknis vyr -) moterys“. Šie pavyzdžiai liudija kurios nors lyties (dažniau moteriškos) N.

Šeštame XX a. dešimtmetyje JAV prasid jusi diskusija apie televizij , nutrinan i takoskyr tarp priva ios ir viešos sfer (Spigel, 1992), atverian i galimyb matyti lytis priva ioje (asmenin je) bei atviroje (viešojoje) sferose, pl tojama iki ši dien . Šiandien TV vadinama sulytinta (gendered) televizija (Fishe, 1987), nes b dama lengviausiai prieinama komunikacijos priemone ir pelningu verslu, ji yra ne paprastai televizija, o malonumus teikianti vyriška bei moteriška televizija, kur *vyriškumas ir moteriškumas* pateikiami skirtingai, manipuliuojant skirtingais TV žanrais (Tereškinas, 2004). Moterims skirtuose TV žanruose (serialai, laidos apie mylint , jautr vyr , t v), konstruojami moter geidžiami, vyrams skirtose laidose (trileriai, erotiniai filmai, gražuoli , koj konkursai, sportas) – vyr l kes ius tenkinantys, ir tokiu b d neadekvat s gyvenimui ly i santykiai. O vyr valdomose televizijose konstruojamas nerealus vyriškumas liudija, pasak filosofo Art ro Tereškino, vyr susir pinim savo lytiniu identitetu ir ly i tvarka.

Ly i N pavyzdži ypa gausu reklamoje, kurios kuriami vaizdžiai neišvengiamai takoja žmoni gyvenim : jie stengiasi b ti panaš s reklamos sukurtus žmones, nors ir žino, kad reklama n ra objektyvi, ji žaidžia ly i santykiais, juos iškreipia (akcentas erotik), paver ia preke. Visais laikais mitologijoje geismo pagrindiniu simboliu buvo moteris, ypa jos k nas. Šiandienin reklamos industrika disponuoja tais pa iais simboliais. Moteris (jos k nas), po to vaikai, gyv nai, matomi reklamoje dažniau nei vyrai, nors tai nereiškia, kad vyro k nas nepatrauklus. Manoma, kad neži rint ryškius socialinius poky ius visuomen je, reklamos technologijose išnaudojamas žinojimas, kad dalis moter vis dar ži ri save „ vyr akimis“, tradiciškai. Ypa aktyvus moters k no reprezentavimas, vyro N arba ribotas matymas reklamoje reiškia šališkum ly i poži riu: moteris matoma kaip biologin lytis (*seksistinis poži ris*), gi vyro vaizdavime akcentuojamas jo socialinis statusas. Retas vyro vaizdžio konstravimas (N) reklamoje kuria „ beveik nykstan io“ arba „ tik atgimstan io tikro vyro“ intrig – v l šališkumas ly i poži riu: vyro N (ribotas vaizdavimas) ir tuo pa iu dar labiau diskriminuojantis moter , nes vyro vaizdinio nebuvimas liudija, kas yra ži rovas (, 1999). Nematymas moteryje nieko, išskyrus kauk , reprezentuojan i reklamos karnavalo dalyv s moteriškum , iškreipia moteriškojo subjekto esm , nors vaizduojamasis subjektas ir patiria malonum dalyvauti tame TV, reklamos sukurtame maskarade (Žukauskait , 2004).

XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje, naujosioms technologijoms (*biopolitika*) panaikinus distancij tarp viešo politinio gyvenimo ir privataus biologinio gyvenimo, moterys ir vyrai populiarioje kult roje nustoja b ti matomi kaip aišk s socialiniai sferos veik jai: jie tampa „k nais be organ“ (*Body without Organs*), *kiborgais (cyborg)*. Kiborgas yra darinys, neturintis lyties, gimin s (*post-gender*), neturintis seksualin s tapatyb s (Žukauskait , 2004). Šiandienin je literat roje, moksliniuose tyrimuose ly i N rodomas analizuojant lyt kaip kategorij , kaip konstrukt ir lyt kaip dekonstrukt (Knudsen, 2003). Ly i N atsiranda d l tradiciškai visuomen je susiformavusios ir vis dar egzistuojan ios viešosios ir priva iosios sfer dichotomijos, pagimdžiusios skirtingus vyr ir moter vaidmenis, d l lyties tapatumo neskaidrumo, d l neskyrimo „ lyties darymo, konstravimo“ nuo buvimo lytimi. Šiandien konstatuojame *kvir* N. *Kvir* N iš dalies palaiko ir patys kvirai, nes: 1) vieni n ra suvok

savo identiteto, 2) kiti d l nepalankaus visuomen s poži rio kitokius siekia neišsiskirti iš kult rin s bendruomen s, 3) jie yra mažuma (Storr, 1999).

Daugelio pasaulio universitet ly i studij , moters studij centrai siekia veikti moters ir jos problem N visose srityse (individuali, teis s, socialin , politikos, kult ros, ekonomikos), vyr N šeimoje, priva ioje sferoje – tai svarbi veiklos sritis ly i galinimo (*Empowerment*) politikoje. Tuo tikslu rašomos ly i , moter , vyr istorijos (Lietuvoje – Viktorijos Daujotyt s „Parašyta moter “), inicijuojamos valstybin s lygi galimybi pl tojimo programos.

Žr.: ly i diskriminacija, šališkumas, stereotipinimas, androcentrizmas, feministin pedagogika, vyriškumas/ moteriškumas, biopolitika, moters studijos/ly i studijos, kviras, kvir , kiborgas.

Literat ra:

- Arends R.I.(1998): Moko m s mokyti. Vilnius: Margi raštai, 149-150;
- Liukinevi ien L., Gudzinevi i t O.L. (2001). Lytiškumo ugdymo aspektai mokyklini vadov li iliustracijose. // *Feminizmas, visuomen , kult ra : Straipsni rinktin .* – V., Vilniaus universiteto leidykla – P.109 – 120.
- Lytiškumas ir švietimas: poži ri , stereotip ir ugdymo turinio tyrimai.(2001). Vilnius: Moter informacijos centras.
- Slocum I.(1975): Woman the Gatherer: Male Bias in Anthropology, in R.R. Reiter, ed., *Toward and Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.
- Kelly J.(1977). Did Women Have a Renaissance, in R. Bridental and C. Koonz, eds., *Becoming Visible: Women in European History*. Boston: Houghton Mifflin.
- E. Povinelli.(1977). Feminist Anthropology, in Tomas Barfeld, ed., *The Dictionary of Anthropology*. Oxford: Blackwell.
- Hall R.M., Sandler B.R.(1982). The classroom climate: a chilly one for women? Washington, DC: Association of American Colleges, Project on the status and Education of Women.
- Sandra L. Kirbi and Kate Mc Kenna, Experience.(1989). Research. Social Change. Methods from the Margins. Toronto: Garamond Press, P. 33.
- .(2001). . I. C- , c. 83-84.
- England, Paula.(1993). The Separative Self: **Androcentric** Bias in Neoclassical Assumption, in Marianne A. Feber and Julie A. Nelson, eds., *Beyond Economics Man. Feminist Theory and Economics* .Chicago and London: University of Chicago Press, P. 37-54.
- Lynn Spigel, Make Room for TV: Television and the Family Ideal in Postwar America .Chicago: University of Chicago P, 1992, p. 213.
- John Tiske.(1987). Television Culture. New York: Methuen, P. 186.
- Tereškinas Art ras.(2004). “Vyriška” televizija: nuo “Gintarin s ledi” iki “TopSport”//www.gap.lt.
- Žukauskait A.(2004). K nas ir technologijos.// www.gap.lt.
- Multikult riškumas.(2004)./http://skf.osf.lt/FK-BL-05.htm.
- . . (1998): . . . . . /www.owl.ru/library/041t.htm.
- Wolley Frances R. (1993): The Feminist Challenge to Neoclassical Economics // Cambridge Journal of Economics, 1993, v. 17, no. 4, p. 485–500. Academic Press Ltd.
- Waring M. (1988): If Women Counted: A New Feminist Economics. San Fransisco: Harper and Row.
- . . (1999): . . . . . 1999. 4, c. 71-77, 71–77.
- Marthinsen, Sissel Annette (2000): Women’s lives in textbooks. In *Gender and Equality in the Primary School* (suom. klb.), ed. Gunn Imsen. Oslo: Gyldendal Akademisk ANS.
- Storr, Merl (1999). Bisexuality: a Critical Reader, ed. Merl Storr. London and New York: Routledge, 1999, 174–184.
- Žukauskait , Audron (2004). Moteris ir vizualin reprezentacija. / www.gap.lt.
- Gender and Education for All: The Leap to Equality. Paris, 2003 / <http://portal.unesco.org/education>.

Knudsen, Susanne V. Dancing with and without Gender: Reflections on Gender, Textbooks and Textbook Research. Paper presented at the *The Seventh International Conference on Textbooks and Educational Media in Bratislava (Slovakia)*, September 24–27, 2003.

L. Liukinevi ien